IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 02 IYUL 2026

ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA FALSAFANING O‘RNI

Xasanova Baxtigul Udamovna
Tajimuratova Dilrabo Bozorbayevna
https://doi.org/10.5281/zenodo.21586324

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy pedagogikaning shakllanishi va rivojlanishida falsafaning tutgan o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Falsafaning pedagogika uchun metodologik, gnoseologik, aksiologik, antropologik va axloqiy asos vazifasini bajarishi yoritilgan. Shuningdek, pragmatizm, konstruktivizm, insonparvarlik va tanqidiy pedagogika kabi falsafiy yo‘nalishlarning zamonaviy ta’lim mazmuni, metodlari hamda pedagog va ta’lim oluvchi munosabatlariga ta’siri ko‘rib chiqilgan. Maqolada shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, mustaqil va tanqidiy fikrlashni shakllantirish, inklyuziv ta’lim, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Raqamli texnologiyalar hamda sun’iy intellekt vositalaridan ta’limda foydalanish bilan bog‘liq falsafiy va axloqiy muammolar ham tahlil etilgan. Tadqiqot natijasida falsafiy tafakkur zamonaviy pedagogik faoliyatning maqsadi, mazmuni va rivojlanish yo‘nalishlarini belgilovchi muhim omil ekanligi asoslangan.
Kalit so‘zlar: falsafa, pedagogika, ta’lim falsafasi, zamonaviy ta’lim, pedagogik metodologiya, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, konstruktivizm, pragmatizm, tanqidiy tafakkur, insonparvarlik, pedagogik etika, raqamli ta’lim, sun’iy intellekt.

KIRISH. Bugungi globallashuv, raqamlashtirish va axborot oqimining keskin ortishi sharoitida ta’lim tizimining vazifalari ham tubdan o‘zgarib bormoqda. Zamonaviy ta’lim endilikda o‘quvchiga faqat tayyor bilimlarni yetkazib berish bilan chegaralanmaydi. U mustaqil fikrlaydigan, axborotni tanqidiy tahlil qila oladigan, insoniy qadriyatlarga hurmat bilan munosabatda bo‘ladigan, ijtimoiy mas’uliyatni anglaydigan hamda o‘zgaruvchan sharoitlarga moslasha oladigan shaxsni shakllantirishni ko‘zda tutadi. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda falsafa pedagogikaning nazariy va metodologik asosi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Falsafa borliq, inson, tafakkur, bilim, qadriyat, axloq, erkinlik va jamiyat taraqqiyotining eng umumiy qonuniyatlarini o‘rganadi. Pedagogika esa shaxsni o‘qitish, tarbiyalash va rivojlantirish jarayonining mazmuni, qonuniyatlari, metodlari hamda tashkiliy shakllarini tadqiq etadi. Ushbu fanlarning tadqiqot obyekti turlicha bo‘lsa-da, ularni inson va uning kamoloti masalasi birlashtiradi. Falsafa “inson qanday mavjudot?”, “bilim nima?”, “haqiqatga qanday erishiladi?”, “ta’limning asosiy maqsadi nimadan iborat?”, “qanday insonni tarbiyalash kerak?” kabi fundamental savollarni ilgari suradi. Pedagogika esa ushbu savollarga berilgan falsafiy javoblarni amaliy ta’lim-tarbiya jarayonida ro‘yobga chiqaradi.

Ta’lim falsafasi falsafaning inson faoliyati bilan bog‘liq qadimiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. U ta’limning tabiati, maqsadi, mazmuni, jamiyatdagi vazifasi, bilimning mohiyati, pedagog va ta’lim oluvchi o‘rtasidagi munosabat kabi masalalarni o‘rganadi. Zamonaviy ta’lim falsafasi mustaqil falsafiy yo‘nalish sifatida XX asrning ikkinchi yarmida jadal rivojlangan bo‘lsa-da, uning ildizlari Suqrot, Aflotun, Arastu, Forobiy, Ibn Sino va boshqa mutafakkirlarning ta’lim-tarbiya haqidagi qarashlariga borib taqaladi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’lim olish uchun teng imkoniyatlarning ta’minlanishi, ta’lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilishi, ta’lim-tarbiyaning insonparvarlik va demokratik xususiyatga ega bo‘lishi asosiy prinsiplar sifatida belgilangan. Ushbu prinsiplar, aslida, ta’limning falsafiy va aksiologik asoslarini ifodalaydi. Chunki tenglik, insonparvarlik, demokratiya, erkinlik va qadriyat tushunchalari pedagogikadan avval falsafaning fundamental kategoriyalari hisoblanadi. Mazkur

maqolaning maqsadi zamonaviy pedagogika rivojida falsafaning metodologik, gnoseologik, aksiologik, antropologik va axloqiy ahamiyatini yoritish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarning falsafiy asoslarini tahlil qilish hamda raqamli ta’lim sharoitida falsafiy tafakkurning zarurligini asoslashdan iborat.

MUHOKAMA. Har qanday pedagogik tizim muayyan falsafiy qarashlarga asoslanadi. Ta’limning maqsadi, o‘quv dasturining mazmuni, pedagogning mavqeyi, ta’lim oluvchining dars jarayonidagi o‘rni, qo‘llaniladigan metodlar va natijalarni baholash mezonlari qanday falsafiy qarash ustuvor bo‘lishiga qarab shakllanadi. Masalan, insonni passiv ravishda bilim qabul qiluvchi mavjudot sifatida talqin qiladigan yondashuvda pedagog asosiy axborot manbai, o‘quvchi esa tayyor ma’lumotlarni o‘zlashtiruvchi subyekt sifatida ko‘riladi. Insonni faol, erkin va ijodkor mavjudot deb tushunadigan falsafiy yondashuvda esa o‘quvchi ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Falsafaning metodologik vazifasi pedagogik hodisalarni o‘rganishda umumiy prinsip va usullarni taqdim etishdan iborat. Dialektik yondashuv ta’lim jarayonini doimiy o‘zgarish, rivojlanish va qarama-qarshiliklar birligi sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Ta’lim oluvchining bilimli va bilimsiz holati, mustaqillik va pedagogik rahbarlik, nazariya va amaliyot, an’ana va innovatsiya o‘rtasidagi ziddiyatlar pedagogik rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib xizmat qiladi. Pedagog ushbu qarama-qarshiliklarni to‘g‘ri aniqlab, ularni ta’lim oluvchining rivojlanish manbaiga aylantirishi zarur.

Tizimli falsafiy yondashuv esa ta’limni alohida darslar yoki fanlar yig‘indisi emas, balki o‘zaro bog‘langan maqsad, mazmun, metod, vosita, pedagog, ta’lim oluvchi, oila va ijtimoiy muhitdan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida ko‘rishga imkon beradi. Masalan, o‘quv dasturini yangilash o‘qituvchining malakasini oshirish, baholash tizimini takomillashtirish, raqamli vositalardan foydalanish va ta’lim muhitini o‘zgartirish bilan uyg‘un ravishda olib borilmasa, kutilgan natijaga erishish qiyin bo‘ladi.

Falsafa pedagogik tadqiqotlarning tushunchaviy apparatini ham shakllantiradi. “Shaxs”, “rivojlanish”, “erkinlik”, “mas’uliyat”, “bilim”, “haqiqat”, “qadriyat”, “madaniyat”, “muloqot”, “ong” va “faoliyat” kabi tushunchalar bir vaqtning o‘zida ham falsafiy, ham pedagogik mazmunga ega. Pedagogika ushbu tushunchalarni amaliy ta’lim sharoitiga moslashtiradi, falsafa esa ularning umumiy mohiyati va o‘zaro aloqadorligini ochib beradi. Pedagogik faoliyatning eng muhim masalalaridan biri ta’limning maqsadini aniqlashdir. Ta’lim nima uchun tashkil etiladi: bilimli mutaxassis tayyorlash uchunmi, barkamol shaxsni shakllantirish uchunmi, iqtisodiy taraqqiyotni ta’minlash uchunmi yoki demokratik jamiyat fuqarosini tarbiyalash uchunmi? Ushbu savollarga faqat pedagogik texnologiyalar yordamida javob berib bo‘lmaydi. Ular inson va jamiyat haqidagi falsafiy qarashlarni talab qiladi. Ta’lim faqat iqtisodiy ehtiyojlarga xizmat qilishi kerak, degan yondashuv uning maqsadini mehnat bozori uchun kadr tayyorlash bilan cheklaydi. Bunday yondashuvda ta’lim oluvchining ma’naviy dunyosi, axloqiy qarashlari, fuqarolik mas’uliyati va ijodiy salohiyati ikkinchi o‘ringa tushib qolishi mumkin. Falsafiy yondashuv esa ta’limning iqtisodiy vazifasini inkor etmagan holda, insonning har tomonlama rivojlanishi, o‘zligini anglashi va jamiyat hayotida ongli ishtirok etishini ham asosiy maqsad sifatida belgilaydi.

Jon Dyui ta’limni hayotga tayyorgarlik emas, balki hayotning o‘zi sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, ta’lim ijtimoiy tajribaning muloqot orqali avloddan avlodga uzatilishi va yangilanib borishi jarayonidir. Dyui bilimni hayotiy tajriba, faoliyat va muammolarni hal qilish jarayonida egallash g‘oyasini ilgari surgan. Ushbu qarash zamonaviy pedagogikadagi faol o‘qitish, loyiha metodi, muammoli ta’lim va amaliy mashg‘ulotlarning falsafiy asosini tashkil etadi. UNESCOning “Kelajagimizni birgalikda qayta tasavvur qilish: ta’lim uchun yangi ijtimoiy shartnoma” nomli hisobotida ta’lim inson huquqlari, ijtimoiy adolat, inson qadr-qimmati,

madaniy xilma-xillik, hamjihatlik va umumiy farovonlik tamoyillariga asoslanishi lozimligi ta’kidlanadi. Hisobotda ta’lim faqat shaxsiy muvaffaqiyat vositasi emas, balki tinch, adolatli va barqaror kelajakni birgalikda yaratish imkonini beruvchi umumiy ijtimoiy ne’mat sifatida talqin qilinadi.

Demak, zamonaviy ta’limning maqsadi bilimlarni egallash bilan cheklanmasligi kerak. U shaxsda insonparvarlik, tanqidiy tafakkur, hamkorlik, mas’uliyat, ijtimoiy faollik, ekologik ong va hayot davomida o‘rganish qobiliyatini rivojlantirishi zarur. Bunday keng qamrovli maqsadni belgilashda falsafa pedagogikaga yo‘nalish beruvchi nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogikada keng qo‘llanayotgan kompetensiyaviy, faoliyatga asoslangan va muammoli ta’lim yondashuvlari pragmatizm falsafasi bilan chambarchas bog‘liq. Pragmatizm bilimning qiymatini uning amaliy faoliyatdagi natijasi bilan baholaydi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, bilim tayyor va o‘zgarmas haqiqatlar majmui emas, balki insonning muammolarni hal qilish jarayonida shakllanadigan hamda tajribada tekshiriladigan vositadir.

Pragmatik pedagogikada ta’lim oluvchi tayyor ma’lumotni yodlab oluvchi emas, balki tajriba o‘tkazuvchi, savol qo‘yuvchi, muammolarni aniqlovchi va yechim ishlab chiquvchi faol subyekt hisoblanadi. Pedagogning vazifasi barcha javoblarni tayyor holda berish emas, balki o‘quvchini mustaqil izlanishga yo‘naltirish, zarur muhit va pedagogik sharoitni yaratishdan iborat. Masalan, ekologik muammo haqida nazariy ma’ruza qilish bilan cheklanish o‘rniga, ta’lim oluvchilarga o‘z hududidagi ekologik holatni o‘rganish, ma’lumot yig‘ish, muammoning sabablarini aniqlash va amaliy taklif ishlab chiqish vazifasi berilishi mumkin. Bunday faoliyat davomida o‘quvchi nafaqat fan bo‘yicha bilim oladi, balki tadqiqotchilik, hamkorlik, tanqidiy tahlil, muloqot va qaror qabul qilish kompetensiyalarini ham rivojlantiradi.

O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ham nazariy bilim berishga yo‘naltirilgan ta’limdan amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan tizimga bosqichma-bosqich o‘tish vazifasi belgilangan. Shuningdek, ta’lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini mustahkamlash, innovatsion faoliyatni rivojlantirish va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash ustuvor yo‘nalish sifatida qayd etilgan. Mazkur vazifalar pragmatik va faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim falsafasiga mos keladi.

Konstruktivizm zamonaviy pedagogikaning eng ta’sirchan falsafiy-psixologik yo‘nalishlaridan biridir. Konstruktivistik qarashga ko‘ra, bilim tashqi manbadan ta’lim oluvchining ongiga tayyor holatda ko‘chirilmaydi. O‘quvchi yangi ma’lumotni avvalgi tajribasi, mavjud tasavvurlari, savollari va ijtimoiy muloqoti asosida faol ravishda qayta ishlaydi hamda o‘z bilim tizimini shakllantiradi. Mazkur yondashuv pedagogikada o‘quvchi markazli ta’limning shakllanishiga olib keldi. O‘qituvchi bilimning yagona egasi sifatidagi mavqeyidan voz kechib, ta’lim jarayonini tashkil etuvchi, yo‘naltiruvchi, maslahat beruvchi va fikrlashga undovchi fasilitatorga aylanadi. O‘quvchi esa muhokama, hamkorlik, tajriba, refleksiya va mustaqil izlanish orqali bilim yaratadi.

Konstruktivistik ta’limda xatoga ham boshqacha munosabat bildiriladi. An’anaviy yondashuvda xato ko‘pincha salbiy natija sifatida baholansa, konstruktivizmda u o‘quvchining fikrlash jarayonini tushunish, noto‘g‘ri tasavvurlarni aniqlash va yangi bilimga erishish vositasi sifatida qaraladi. Shuning uchun zamonaviy pedagog xatoni jazolash yoki o‘quvchini kamsitish uchun emas, balki o‘qitish jarayonini takomillashtirish uchun tahlil qilishi lozim. Lev Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasida bilimning muloqot, hamkorlik, til va madaniy muhit orqali shakllanishi asoslangan. Uning “yaqin rivojlanish zonasi” haqidagi g‘oyasi o‘quvchining mustaqil bajara oladigan vazifalari bilan pedagog yoki tengdoshlari ko‘magida bajara oladigan vazifalari o‘rtasidagi farqni anglatadi. Ushbu g‘oya hamkorlikda o‘qitish, tengdoshlar orqali o‘rganish, pedagogik yordamni bosqichma-bosqich kamaytirish va differensial ta’lim metodlarining nazariy asoslaridan biridir. Konstruktivistik yondashuvda darsning samaradorligi o‘qituvchi qancha ko‘p ma’lumot bergani bilan emas, balki o‘quvchi

qanday fikrlagani, qanday savol qo‘ygani, mavjud bilimlarini qay darajada qayta tashkil qilgani va o‘z fikrini asoslay olgani bilan o‘lchanadi. Shu bois zamonaviy baholash tizimida faqat yakuniy javob emas, balki fikrlash jarayoni, izlanish usuli va natijani asoslash qobiliyati ham hisobga olinishi kerak.

Insonparvarlik falsafasi insonni oliy qadriyat sifatida e’tirof etadi. Ushbu falsafiy yondashuvga asoslangan pedagogika ta’lim oluvchining qadr-qimmati, ehtiyoji, qobiliyati, qiziqishi, hissiy holati va individual xususiyatlarini hurmat qilishni talab etadi. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’limning markazida o‘quv dasturi yoki pedagog emas, balki rivojlanayotgan inson turadi.

Insonparvar pedagogikada ta’lim jarayoni qo‘rquv, majburlash va haddan tashqari nazoratga emas, ishonch, hurmat, hamkorlik va dialogga asoslanadi. O‘quvchi o‘z fikrini erkin ifodalashi, savol berishi, xatoga yo‘l qo‘yishi va o‘z imkoniyatlarini sinab ko‘rishi uchun psixologik jihatdan xavfsiz muhit yaratilishi zarur. Bunday muhitda pedagog ta’lim oluvchining shaxsiyatini emas, uning muayyan harakati yoki bajarilgan ishini baholaydi. Insonparvarlik yondashuvi ta’limni faqat intellektual rivojlanish jarayoni sifatida ko‘rmaydi. Insonning hissiy, ma’naviy, axloqiy, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishi ham bir butun jarayonning tarkibiy qismlari hisoblanadi. Shuning uchun zamonaviy pedagogika ta’lim oluvchining ruhiy farovonligi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi, jamoaga mansublik hissi va shaxsiy maqsadlarini ham e’tiborga olishi kerak.

OECDning “Learning Compass 2030” konsepsiyasida ta’lim oluvchining mustaqil faoliyat yuritish qobiliyati, farovonligi, bilimlari, ko‘nikmalari, munosabatlari va qadriyatlari bir-biri bilan uzviy bog‘langan holda talqin qilinadi. Mazkur model umumiy xalqaro tajribaga asoslangan bo‘lsa-da, uni mahalliy madaniyat va ehtiyojlarga moslashtirish zarurligi alohida ta’kidlanadi. Bunday yondashuv pedagogik amaliyotda individual ta’lim trayektoriyalari, tanlov imkoniyatlari, differensial topshiriqlar, o‘zini o‘zi baholash, refleksiya, portfoliolar va loyihaviy faoliyatdan foydalanishni talab etadi. O‘quvchi ta’lim jarayoniga doir ayrim qarorlarni qabul qilishda ishtirok etganida, unda mustaqillik bilan birga mas’uliyat ham shakllanadi.

Zamonaviy jamiyatda axborotning ko‘pligi insonni avtomatik ravishda bilimli qilmaydi. Aksincha, yolg‘on ma’lumot, manipulyativ axborot, stereotiplar va biryoqlama qarashlar tanqidiy tafakkurni shakllantirishni ta’limning eng muhim vazifalaridan biriga aylantiradi. Tanqidiy pedagogika mazkur vazifani falsafiy jihatdan asoslab beradi. Paulo Freire an’anaviy ta’limni bilim o‘qituvchidan o‘quvchiga bir tomonlama joylashtiriladigan “bank modeli”ga qiyoslagan. Bunday tizimda o‘quvchi passiv tinglovchi bo‘lib qoladi. Freire dialog, savol berish, muammolarni birgalikda tahlil qilish va o‘z ijtimoiy hayotiga ongli munosabatni shakllantirishga asoslangan ta’limni ilgari surgan. Uning fikricha, ta’lim insonning voqelikni anglash va uni yaxshilashdagi faol ishtirokini ta’minlashi kerak. Tanqidiy pedagogika ta’lim oluvchiga har qanday ma’lumotni shubhasiz qabul qilish emas, balki uning manbasi, maqsadi, dalillari va ehtimoliy manfaatlarini tahlil qilishni o‘rgatadi. Masalan, o‘quvchi internetdagi ma’lumotni o‘qiganda, uning muallifi kimligi, qanday dalillar keltirilgani, boshqa manbalarda qanday nuqtayi nazarlar mavjudligi va ma’lumotning qaysi qismi fakt, qaysi qismi muallif fikri ekanini farqlashi lozim. Tanqidiy tafakkur pedagogga qarshi chiqish yoki mavjud qadriyatlarni inkor qilish degani emas. U fikrni dalillar asosida tahlil qilish, muqobil qarashlarni ko‘rib chiqish, asoslangan xulosa chiqarish va xato ekanligi aniqlangan fikrni qayta ko‘rib chiqishga tayyor bo‘lishni anglatadi. Shu ma’noda falsafa mantiqiy fikrlash, dalillash, tushunchalarni aniqlashtirish va xulosalarning asoslanganligini tekshirish vositalarini pedagogikaga taqdim etadi. Tanqidiy pedagogika dars jarayonida ochiq savollar, munozaralar, debatlar, muammoli vaziyatlar, keyslar, manbalarni qiyoslash va refleksiv yozuvlardan foydalanishni talab etadi. Ushbu metodlar o‘quvchining faqat bilimini emas, balki fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy mas’uliyati va muloqot madaniyatini ham rivojlantiradi.

Zamonaviy pedagog shunchaki fan mazmunini yetkazuvchi mutaxassis emas. U ta’lim oluvchining dunyoqarashi, qadriyatlari, o‘ziga va boshqalarga munosabati shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan shaxsdir. Shu sababli pedagogik faoliyat chuqur axloqiy mazmunga ega. Pedagogning har bir qarori muayyan qadriyatni ifodalaydi. U kimga so‘z beradi, kimni ko‘proq rag‘batlantiradi, xatoga qanday munosabat bildiradi, baholashda qanchalik adolatli bo‘ladi, turli fikrlarga qay darajada hurmat ko‘rsatadi — bularning barchasi ta’lim oluvchilarga axloqiy namuna bo‘lib xizmat qiladi. Demak, pedagogning shaxsiy madaniyati va kasbiy etikasi darslik mazmunidan kam bo‘lmagan tarbiyaviy ta’sirga ega. Pedagogik etikada adolat, xolislik, zarar yetkazmaslik, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, ta’lim oluvchining qadr-qimmatini hurmat qilish va kasbiy mas’uliyat muhim o‘rin tutadi. Masalan, baholash ta’lim oluvchini jazolash, kamsitish yoki boshqarish vositasi bo‘lmasligi kerak. Baholashning vazifasi o‘quvchining mavjud holatini aniqlash, unga rivojlanish yo‘nalishini ko‘rsatish va keyingi ta’lim faoliyatini rejalashtirishdan iborat. OECDning 2025-yilda e’lon qilingan “Teaching Compass” konsepsiyasida o‘qituvchi ta’lim dasturini mexanik tarzda bajaruvchi emas, balki o‘zgarishlarni boshqarishga qodir professional subyekt sifatida talqin qilinadi. Konsepsiya pedagogning kasbiy mustaqilligi, farovonligi, kompetensiyalari, bilimlari, ko‘nikmalari va qadriyatlarini o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlar sifatida ko‘rsatadi. Bu esa pedagogdan doimiy ravishda o‘z faoliyatini tahlil qilishni talab etadi. Refleksiv pedagog “Men mavzuni tushuntirdimmi?” degan savol bilan cheklanmaydi. U “O‘quvchilar qanday fikrladi?”, “Qaysi o‘quvchilar jarayondan chetda qoldi?”, “Mening metodim barcha uchun adolatli bo‘ldimi?”, “Darsda qanday qadriyatlar namoyon bo‘ldi?” kabi savollarni ham o‘ziga beradi. Raqamli texnologiyalar zamonaviy pedagogikaning mazmuni va shakllarini tubdan o‘zgartirmoqda. Masofaviy ta’lim, raqamli platformalar, virtual laboratoriyalar, katta ma’lumotlar va sun’iy intellekt vositalari bilim olish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Biroq texnologiyalarni ta’limga joriy qilish faqat texnik masala emas. U bir qator falsafiy, axloqiy va ijtimoiy savollarni keltirib chiqaradi. Avvalo, texnologiya ta’limning maqsadi emas, vositasi ekanini unutmaslik lozim. Zamonaviy qurilmalar yoki sun’iy intellektdan foydalanishning o‘zi darsni sifatli qilmaydi. Texnologiyaning pedagogik qiymati uning ta’lim oluvchining fikrlashi, ijodkorligi, hamkorligi va mustaqilligini qay darajada rivojlantirishiga bog‘liq. Agar raqamli vosita o‘quvchini tayyor javoblarga qaram qilib qo‘ysa, u ta’limning rivojlantiruvchi maqsadiga zid natija berishi mumkin.

Sun’iy intellekt yordamida yaratilgan matn va javoblardan foydalanish mualliflik, akademik halollik, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, algoritmik tarafkashlik va insonning mustaqil fikrlashi kabi muammolarni kun tartibiga olib chiqadi. O‘quvchi sun’iy intellekt taqdim etgan javobni haqiqat sifatida qabul qilmasdan, uni tekshirishi, manbalar bilan solishtirishi va ehtimoliy xatolarini aniqlashi kerak. UNESCOning generativ sun’iy intellektdan ta’lim va tadqiqotlarda foydalanish bo‘yicha qo‘llanmasida texnologiyalarni inson markazli yondashuv asosida joriy etish, inson faoliyati va huquqlarini himoya qilish, xavfsizlik, tenglik va etik mas’uliyatni ta’minlash zarurligi qayd etilgan. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan pedagoglar uchun sun’iy intellekt kompetensiyalari tizimi inson markazli tafakkur, sun’iy intellekt etikasi, texnologik asoslar, sun’iy intellekt pedagogikasi va kasbiy rivojlanishni qamrab oladi. Mazkur model pedagogning faqat dasturlardan foydalanishni bilishini emas, balki ularning jamiyat, ta’lim oluvchi va inson qadriyatlariga ta’sirini tushunishini ham talab qiladi. Shunday qilib, raqamli pedagogika falsafiy tahlilsiz texnotsentrik yo‘nalishga tushib qolishi mumkin. Ta’limda “qaysi texnologiyani qo‘llash kerak?” degan savoldan oldin “ushbu texnologiya nima maqsadda qo‘llanadi?”, “u kimning manfaatiga xizmat qiladi?”, “ta’lim oluvchining erkinligi va mustaqilligiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?” degan savollar qo‘yilishi lozim.

Falsafaning zamonaviy pedagogikadagi muhim vazifalaridan biri ta’limdagi tenglik va adolat masalalarini tahlil qilishdir. Barcha ta’lim oluvchilarga bir xil topshiriq, vaqt va sharoit berilishi har doim ham haqiqiy adolatni ta’minlamaydi. Chunki ularning jismoniy imkoniyatlari,

ijtimoiy sharoiti, avvalgi tayyorgarligi, ona tili, psixologik ehtiyoji va o‘rganish sur’ati turlicha bo‘lishi mumkin. Tenglik barcha uchun bir xil sharoit yaratishni, adolat esa har bir shaxsga uning ehtiyojidan kelib chiqib zarur imkoniyat va yordamni taqdim etishni anglatadi. Inklyuziv ta’lim falsafasi turli ehtiyojga ega ta’lim oluvchilarni umumiy ta’lim muhitidan ajratmaslik, ularning to‘laqonli ishtiroki uchun to‘siqlarni bartaraf etish va xilma-xillikni muammo emas, boylik sifatida qabul qilishga asoslanadi. UNESCO inklyuziv ta’limni ta’lim oluvchilarning ehtiyojlari va xilma-xilligiga javob beradigan, chetlatish va kamsitishni kamaytiradigan tizimli jarayon sifatida ko‘radi. Inklyuziya faqat nogironligi bo‘lgan bolalarni umumiy sinfga joylashtirishdan iborat emas. U o‘quv dasturi, metodlar, baholash, ta’lim muhiti va pedagogik munosabatlarni har bir ta’lim oluvchining ishtirokini ta’minlaydigan tarzda o‘zgartirishni talab qiladi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik, ta’lim olish uchun teng imkoniyatlarni ta’minlash hamda ta’lim-tarbiyaning insonparvar va demokratik xususiyatga ega bo‘lishi belgilangan. Bu normalar zamonaviy inklyuziv pedagogikaning huquqiy va falsafiy asoslarini mustahkamlaydi.

Zamonaviy pedagogika global bilim va texnologiyalarni o‘zlashtirish bilan birga, milliy madaniyat, tarixiy xotira, ona tili va ma’naviy merosni asrash vazifasini ham bajaradi. Bu jarayonda falsafa milliy va umuminsoniy qadriyatlar o‘rtasidagi muvozanatni belgilashga yordam beradi. Milliy qadriyatlarni mutlaqlashtirish boshqa xalqlar va madaniyatlarga nisbatan yopiq munosabatni shakllantirishi mumkin. Aksincha, faqat global standartlarga yo‘nalish milliy o‘zlik, til va tarixiy merosning zaiflashishiga olib kelishi ehtimoli mavjud. Shu sababli zamonaviy ta’lim milliy o‘zlikni anglashni umuminsoniy qadriyatlar — inson qadr-qimmati, tinchlik, adolat, bag‘rikenglik, erkinlik va hamkorlik bilan uyg‘unlashtirishi lozim. Sharq mutafakkirlari merosida bilim va axloq bir-biridan ajratilmagan. Abu Nasr Forobiy insonning haqiqiy kamoloti bilim, fazilat va jamiyat bilan hamkorlikda yashash orqali yuzaga kelishini ta’kidlagan. Abu Ali ibn Sino ta’limda o‘quvchining yoshi, qobiliyati va individual xususiyatlarini hisobga olishga e’tibor qaratgan. Ushbu qarashlar zamonaviy shaxsga yo‘naltirilgan, axloqiy va ijtimoiy pedagogika uchun muhim falsafiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Ta’lim jarayonida milliy qadriyatlarni singdirish faqat tarixiy ma’lumotlarni yodlatish orqali emas, balki o‘quvchilarda ona tiliga hurmat, madaniy merosga mas’uliyat, kattalarga ehtirom, jamiyat oldidagi burch va boshqa xalqlar madaniyatiga bag‘rikeng munosabatni shakllantirish orqali amalga oshirilishi kerak.

Zamonaviy pedagogikada falsafaning o‘rni nazariy mulohazalar bilan cheklanmaydi. Falsafiy tafakkur darsni rejalashtirish, metod tanlash, savol tuzish, baholash, nizoli vaziyatlarni hal qilish va pedagogik qaror qabul qilishda amaliy ahamiyatga ega.

Birinchidan, har bir mavzuni o‘qitishda uning inson va jamiyat hayotidagi ahamiyati ochib berilishi zarur. O‘quvchi “bu ma’lumotni nima uchun o‘rganayapman?” degan savolga javob topishi kerak. Mavzuning hayotiy mazmuni anglanmasa, bilim qisqa muddatli xotirada qolib ketadi.

Ikkinchidan, darslarda tayyor javoblardan tashqari falsafiy va muammoli savollardan foydalanish lozim. “Bu hodisaning sababi nima?”, “Boshqa nuqtayi nazar bo‘lishi mumkinmi?”, “Mazkur qaror adolatlimi?”, “Bu bilim inson hayotiga qanday ta’sir qiladi?” kabi savollar o‘quvchini chuqurroq fikrlashga undaydi.

Uchinchidan, baholashda faqat yakuniy natijani emas, fikrlash jarayoni, dalillash, ijodiy yondashuv va hamkorlikni ham e’tiborga olish kerak. Formativ baholash, o‘zini o‘zi baholash va o‘zaro baholash ta’lim oluvchida refleksiya va mas’uliyatni shakllantiradi.

To‘rtinchidan, pedagog darsda dialogik muhit yaratishi zarur. Dialog barcha fikrlar bir xil darajada to‘g‘ri degani emas. U har bir fikrni tinglash, dalillar asosida tekshirish va hurmat

doirasida muhokama qilishni anglatadi. Bunday muhit o‘quvchini demokratik muloqot madaniyatiga tayyorlaydi.

Beshinchidan, pedagogik texnologiyalarni tanlashda ularning ta’limning asosiy maqsadlariga muvofiqligi baholanishi kerak. Har qanday yangi metod yoki raqamli vosita zamonaviy ko‘ringani uchun emas, balki ta’lim oluvchining rivojlanishiga real hissa qo‘shgani uchun qo‘llanilishi lozim.

“O‘zbekiston — 2030” strategiyasida ta’lim tizimini rivojlantirish davlat va jamiyat taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishlari bilan bog‘langan. Ushbu vazifalarni sifatli amalga oshirish ta’limdagi yangilanishlarni faqat tashkiliy yoki texnologik o‘zgarish sifatida emas, balki inson, bilim, qadriyat va jamiyat haqidagi yangicha qarashlar bilan uyg‘un falsafiy jarayon sifatida tushunishni talab qiladi. (lex.uz)

XULOSA. Zamonaviy pedagogikada falsafa ta’limning tashqi yoki ikkinchi darajali tarkibiy qismi emas, balki uning maqsadi, mazmuni, metodlari va qadriyatlarini belgilovchi fundamental asosdir. Falsafa pedagogikaga inson mohiyati, bilimning tabiati, ta’limning maqsadi, erkinlik, mas’uliyat, adolat va qadriyatlar haqidagi umumiy nazariy qarashlarni taqdim etadi. Pedagogika esa ushbu qarashlarni aniq ta’lim-tarbiya jarayonida amalga oshiradi. Pragmatizm zamonaviy pedagogikada tajriba, faoliyat, muammolarni hal qilish va amaliy kompetensiyalarni rivojlantirishga asos bo‘ladi. Konstruktivizm ta’lim oluvchini bilimni faol yaratuvchi subyekt sifatida talqin qiladi. Insonparvarlik falsafasi shaxs qadr-qimmati, erkinligi, ehtiyoji va individual xususiyatlarini ta’lim markaziga olib chiqadi. Tanqidiy pedagogika esa axborotni tahlil qilish, savol berish, dalillash va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantiradi. Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning ta’limga kirib kelishi falsafaning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Texnologiyalardan foydalanishda inson manfaatlari, axloqiy mas’uliyat, akademik halollik, mustaqil tafakkur va adolat mezonlari ustuvor bo‘lishi lozim. Aks holda, texnologik imkoniyatlar shaxsning rivojlanishiga xizmat qilish o‘rniga, uning tayyor javoblarga qaramligini kuchaytirishi mumkin.

Falsafiy bilimga ega pedagog o‘z faoliyatini faqat metodik ko‘rsatmalarni bajarish sifatida emas, balki inson shaxsini shakllantirishga qaratilgan mas’uliyatli ijtimoiy va axloqiy faoliyat sifatida anglaydi. U ta’lim mazmuni, metodlari va natijalarini tanqidiy tahlil qiladi, ta’lim oluvchining qadr-qimmatini hurmat qiladi, turli qarashlarga ochiq bo‘ladi hamda o‘z kasbiy qarorlarining oqibatlarini tushunadi.

Shunday qilib, zamonaviy pedagogikaning samarali rivojlanishi falsafiy tafakkur, ilmiy bilim, innovatsion texnologiyalar va insonparvar qadriyatlarning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq. Pedagoglarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish jarayonida ta’lim falsafasi, pedagogik etika, tanqidiy tafakkur, raqamli axloq va qadriyatlar nazariyasiga alohida e’tibor qaratish zarur. Falsafiy asosga ega bo‘lgan ta’limgina nafaqat malakali mutaxassis, balki erkin fikrlaydigan, ma’naviy mas’uliyatli va jamiyat taraqqiyotiga ongli hissa qo‘sha oladigan shaxsni tarbiyalash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

4. Curren, R. Philosophy of Education. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Stanford University, 2025.
5. Dewey, J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. New York: Macmillan, 1916.
6. Freire, P. Pedagogy of the Oppressed. 30th Anniversary Edition. New York: Continuum, 2000.
7. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978.
8. Biesta, G. Good Education in an Age of Measurement: Ethics, Politics, Democracy. Boulder: Paradigm Publishers, 2010.
9. International Commission on the Futures of Education. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. Paris: UNESCO, 2021.
10. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the Implementation of Sustainable Development Goal 4. Paris: UNESCO, 2015.
11. UNESCO. A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Paris: UNESCO, 2017.
12. Miao, F., Holmes, W. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO, 2023.
13. UNESCO. AI Competency Framework for Teachers. Paris: UNESCO, 2024.
14. OECD. The OECD Learning Compass 2030. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2019.
15. OECD. OECD Teaching Compass: Reimagining Teachers as Agents of Curriculum Change. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2025.